

Marta M. Fiszer*
Józef M. Fiszer**

KARINA P. MARCZUK (RED.)

RECONCILIATION – PARTNERSHIP SECURITY. COOPERATION BETWEEN POLAND
AND GERMANY 1991–2016

NOMOS VERLAGSGESSELLSCHAFT, BADEN-BADEN 2016, SS. 266.

Przedmiotem niniejszej recenzji jest praca zbiorowa pod redakcją Kariny P. Marczuk pt. „Reconciliation – Partnership – Security. Cooperation Between Poland and Germany, 1991–2016”. Tytuł tej wartościowej książki, która poświęcona jest współpracy Polski i Niemiec w latach 1991–2016 na rzecz pojednania, partnerstwa i bezpieczeństwa, nawiązuje do tytułu uchwały: *Versöhnung, Partnerschaft, Zusammenarbeit – 25 Jahre deutsch-polnischer Vertrag über gute Nachbarschaft und freundschaftliche Zusammenarbeit*, przyjętej 21 czerwca 2016 roku przez niemiecki Bundestag (Deutscher Bundestag) z okazji 25 rocznicy podpisania *Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*. W uchwale tej podkreślono historyczne znaczenie tego traktatu dla normalizacji wzajemnych stosunków i budowy polsko-niemieckiej wspólnoty interesów oraz wskazano na potrzebę dalszego rozwoju współpracy między Polską i Republiką Federalną Niemiec, która ma olbrzymie znaczenie dla pokoju i bezpieczeństwa Europy. Przypomniano, że zawarcie tego traktatu stało się możliwe dzięki podpisanemu w dniu 14 listopada 1990 roku w Warszawie *Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy*. Dokument ten, składający się z preambuły i czterech artykułów, ostatecznie potwierdził przebieg polsko-niemieckiej granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz zamknął drogę do dalszych spekulacji na ten temat¹. W preambule tego traktatu obie strony

* Marta M. Fiszer – mgr, dziennikarka, niezależna badaczka, marta_fiszer@vp.pl

** Józef M. Fiszer – prof. dr hab., Instytutu Studiów Politycznych PAN w Warszawie, fiszer@isppan.waw.pl

¹ *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy*, Dz. U. 1992, nr 14, poz. 54.

podkreśliły, że będą dążyły do pojednania między oboma narodami oraz wyraziły gotowość do działania na rzecz „europejskiego porządku pokojowego”, w którym granice nie będą powodem waśni między państwami, a staną się gwarantem trwałego pokoju oraz wolności na kontynencie europejskim.

Podpisanie i implementacja traktatu potwierdzającego granicę między Polską i Niemcami stanowiło przełom w procesie normalizacji stosunków wzajemnych i budowy fundamentów do dalszej współpracy we wszystkich dziedzinach życia między zjednoczonymi, demokratycznymi Niemcami i demokratyczną Polską. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, po zawarciu układu granicznego zostały przyspieszone prace nad drugim traktatem, który miał regulować kwestie pokojowego współżycia obu krajów po odzyskaniu przez Polskę suwerenności i zjednoczeniu Niemiec. Negocjacje nad nim trwały w latach 1990–1991. Odbyło się sześć rund rokowań, które miały miejsce w Bonn i Warszawie. Strona niemiecka w pierwszej kolejności dążyła do uregulowania spraw dotyczących mniejszości niemieckiej w Polsce, a priorytetem strony polskiej było uzyskanie międzynarodowego wsparcia dla naszych aspiracji integracyjnych ze strukturami euroatlantyckimi oraz redukcja zadłużenia. Ostatecznie traktat ten został podpisany 17 czerwca 1991 roku w Bonn².

Traktat pomiędzy RP a RFN o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, którego 25 rocznicę podpisania skromnie świętowaliśmy w czerwcu 2016 roku, poprzedzony jest również preambułą, w której następuje odwołanie nie tylko do historii, ale także do wspólnych interesów oraz konieczności przewyciężenia podziałów w Europie i zapewnienia jej bezpieczeństwa. Po niej następuje aż 38 artykułów, w których szczegółowo określono cele i zadania polsko-niemieckiej współpracy bilateralnej i na forum międzynarodowym. Pierwsze z nich mówią o konieczności pokojowej współpracy i konsultacjach na różnych szczeblach. W artykule 8 znalazło się wówczas bardzo ważne dla Polski stwierdzenie, że RFN będzie wspierać polskie starania o członkostwo we Wspólnotach Europejskich. Dalsze artykuły podkreślają potrzebę rozwijania współpracy gospodarczej między obu krajami, kwestie współpracy regionalnej, ochrony środowiska i inne. Dla RFN szczególnie ważny był

² *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, Dz. U. 1992, nr 14, poz. 56. Patrz także: E. Cziomer, *Rozwój stosunków politycznych między Polską a RFN w latach 1989–1995*, [w:] J. Holzer, J.M. Fiszer (red.), *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970–1995. Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1998, s. 34; J. Barcz, *Podstawy prawne stosunków Polski ze zjednoczonymi Niemcami*, [w:] W.M. Góralski (red.), *Polska–Niemcy 1945–2007. Od konfrontacji do współpracy i partnerstwa w Europie. Studia i dokumenty*, PISM, Warszawa 2007, s. 151–152.

artykuł 20, nadający Polakom pochodzenia niemieckiego status mniejszości narodowej. Kwestia ta miała dla strony niemieckiej od początku negocjacji znaczenie priorytetowe. W dalszej kolejności wymieniane są jeszcze m.in. kwestie współpracy kulturalnej i opieki nad miejscami kultu. Ponadto w traktacie tym obie strony zobowiązały się do wzmacniania współpracy również w ramach organizacji międzynarodowych³.

Obydwa wyżej omówione traktaty zostały razem ratyfikowane przez Sejm RP i Bundestag RFN w październiku 1991 roku, a w styczniu 1992 roku, po podpisaniu przez prezydentów obu krajów, weszły w życie. Traktat graniczny z 1990 roku zamknął bolesny rozdział historii polsko-niemieckiej, a traktat o dobrym sąsiedztwie z 1991 roku otworzył nowy rozdział relacji między obydwojoma państwami. Oba państwa wkroczyły wówczas na drogę pojednania, daleko idącej współpracy i budowy polsko-niemieckiej wspólnoty interesów⁴.

Recenzowana praca ukazuje efekty, sukcesy i porażki trwającego już ponad 25 lat procesu pojednania i współpracy w różnych dziedzinach życia oraz budowy „polsko-niemieckiej wspólnoty interesów”. Jest to – jak czytamy we wstępie tej książki – jej główny cel. Publikacja ta stanowi swoistą próbę sporządzenia bilansu współpracy Polski i Niemiec w minionym ćwierćwieczu, ze szczególnym uwzględnieniem współpracy na rzecz polsko-niemieckiego pojednania oraz umacniania partnerskich relacji między obu narodami i ich bezpieczeństwa. Podkreślamy, że jest to – mimo pewnych zastrzeżeń – próba udana, a bilans współpracy Polski i RFN w minionym ćwierćwieczu zaprezentowany na łamach tej książki jest pozytywny. W poszczególnych rozdziałach autorzy próbują odpowiedzieć na wiele istotnych pytań dotyczących pozytywnych i negatywnych efektów tej współpracy oraz ich przesłanek, m.in., czy stosunki polsko-niemieckie naprawdę można nazwać partnerskimi i gdzie są zbieżne, a gdzie różnią się nasze interesy narodowe? Zabrało jednak tutaj kilku obszarów tej współpracy, m.in. w dziedzinie nauki, kultury, oświaty, sportu, miast partnerskich i euroregionów, współpracy młodzieżowej oraz między kościołami obu państw. Bardzo powierzchownie został też przez autorów tej pracy potraktowany problem ciągłości i zmiany w polityce zagra-

³ *Ibidem*.

⁴ Szerzej na ten temat zob.: M. Stolarczyk, *Niektóre problemy w stosunkach polsko-niemieckich w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych*, [w:] M. Stolarczyk, P. Dobrowolski (red.), *Stosunki polsko-niemieckie w okresie przemian ustrojowych w Polsce. Wybrane problemy*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1997, s. 14–16; J. Fiszer, *Rozwój stosunków polsko-niemieckich po roku 1989 i ich znaczenie dla integracji Europy*, „Rocznik Polsko-Niemiecki”, 1996, tom V, s. 15–172; K. Malinowski, *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Polski 1982–1991*, Instytut Zachodni, Poznań 1997.

nicznej RFN oraz ich przyczyny i skutki dla stosunków polsko-niemieckich. Chodzi mi tutaj zwłaszcza o lata 1998–2005, czyli po odejściu jednego z głównych architektów polsko-niemieckiego pojednania i normalizacji wzajemnych stosunków, kanclerza Helmuta Kohla i rządu w RFN koalicji SPD–Sojusz90/Zieloni na czele z kanclerzem Gerhardem Schröderem, przyjacielem Władimira Putina⁵. Ale mam świadomość, że nie sposób jest w ramach jednej, syntetycznej, „jubileuszowej” pracy ukazać całokształtu polsko-niemieckiej współpracy w ostatnim ćwierćwieczu, która obejmowała przecież tak szerokie spektrum dziedzin i problemów.

Recenzowana książka ma charakter opracowania monograficznego. Przesądza o tym jej układ treści i zawartość merytoryczna, adekwatna do jej tytułu: „Pojednanie – partnerstwo – bezpieczeństwo. Polsko-niemiecka współpraca w latach 1991–2016”. Jeśli idzie o układ treści i zawartości merytoryczną niniejszej publikacji, to składa się ona z trzech części, adekwatnych do jej tytułu podzielonych na kilka rozdziałów, napisanych w porządku problemowym. Takie rozwiązanie metodologiczne uważamy za uzasadnione, choć tak jak w każdej tego typu pracy zbiorowej, nie udało się tutaj uniknąć pewnych powtórzeń. Zanim przejdziemy do krótkiego omówienia zawartości poszczególnych części i rozdziałów tej książki, to chcielibyśmy podkreślić, że ich autorami są wybitni politolodzy i niemcoznawcy, którzy w swoim dorobku naukowym mają już wiele publikacji poświęconych relacjom polsko-niemieckim i współczesnym stosunkom międzynarodowym. Nie ulega więc wątpliwości, że grono tak znakomitych autorów przesądziło w dużym stopniu o wysokim poziomie naukowym, metodologicznym i warsztatowym recenzowanej pracy.

W części pierwszej, zatytułowanej „Reconciliation”, poświęconej genezie i przesłankom polsko-niemieckiego pojednania, znajdują się trzy ciekawe opracowania na ten temat. Pierwsze z nich, pióra Andrea Masona, poświęcone jest polityce Wielkiej Brytanii wobec powojennych Niemiec i Polski, ze szczególnym uwzględnieniem jej stanowiska wobec polsko-niemieckiej granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Opracowanie to jest przygotowane głównie na podstawie brytyjskich opracowań i nie uwzględnia bogatej na ten temat polskiej literatury naukowej. Drugi tekst pióra Anity Prażmowskiej poświęcony jest stanowisku Władysława Gomułki wobec tzw. problemu niemieckiego w latach 1945–1970 i jego walce o uznanie granicy polsko-niemieckiej na

⁵ Szerzej na ten temat: K. Miszczak, *Polityka zagraniczna, bezpieczeństwa i obrony koalicji rządowej SPD–Sojusz 90/Zieloni w okresie 1998–2005*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2012.

Odrze i Nysie Łużyckiej. Nie zgadzamy się z niektórymi opiniami Autorki tutaj zaprezentowanymi. Nie wolno deprecjonować olbrzymiego wkładu Władysława Gomułki do procesu polsko-niemieckiego pojednania, którego warunkiem *sine qua non* – dla Gomułki – było uznanie przez obydwa państwa niemieckie jako nienaruszalnej i trwałej granicy z Polską na Odrze i Nysie Łużyckiej. Trzecie tutaj opracowanie, to interesujący, erudycyjny artykuł Georga Herbstritta, który ukazuje kulisy działania tajnych służb NRD, Polski i Rumunii na rzecz współpracy między tymi państwami i normalizacji ich stosunków na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych.

Część druga zatytułowana „Partnership”, najobszerniejsza obejmuje cztery interesujące opracowania poświęcone szeroko rozumianej polityce normalizacji stosunków wzajemnych, współpracy polsko-niemieckiej w latach 1991–2016 w różnych dziedzinach, m.in.: wojskowej, bezpieczeństwa i na forum Unii Europejskiej oraz na rzecz budowania partnerskich relacji między Polską i RFN. Do szczególnie wartościowych i erudycyjnych opracowań należą tutaj – naszym zdaniem – teksty profesorów Erharda Cziomera i Dariusza Popławskiego. Na uwagę zasługują też opracowanie Karola Janośia, dotyczące udziału Polski i RFN w zagranicznych operacjach wojskowych, prowadzonych w ramach wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej oraz analityczny tekst Wolframa Hilee, który ukazuje etapy, cele i zadania polityki zagranicznej Niemiec przed i po zakończeniu zimnej wojny oraz jej implikacje dla ich sąsiadów.

Część ostatnia, trzecia zatytułowana „Security” składa się z czterech, wartościowych opracowań naukowych poświęconych współpracy Polski i RFN na rzecz umacniania szeroko rozumianego bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, w tym także energetycznego. Artykuły te cechuje rzeczowość i bogata baza źródłowa, a ich autorzy to – jak już wcześniej wspominaliśmy – kompetentni badacze i autorzy wielu prac naukowych poświęconych współczesnym stosunkom polsko-niemieckim. Krzysztof Malinowski pisze tutaj na temat „Polish and German security cultures – a comparison”, będąc współautorem lub autorem m.in. takich prac, jak: „Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech” (praca zbiorowa (2003)) czy „Polska Niemcy w Europie (2004–2014): różnice interesów – uwarunkowania i konsekwencje” (2015). Na uwagę zasługuje świetny pod każdym względem tekst pióra Kariny P. Marczuk pt. „Cross-border internal security cooperation between Poland and Germany”, który ukazuje polsko-niemiecką współpracę transgraniczną w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego w latach 1991–2016. Autorka analizuje tutaj zawarte w tej sprawie kolejne porozumienia między Polską i RFN oraz ich praktyczne efekty. Również pozytywnie oceniam artykuły autorstwa

Radosława Zenderowskiego i Krzysztofa Cebula o roli kultury w polityce bezpieczeństwa państwa pt. „Cultural sovereignty as a challenge for state security: examples of Germany and Poland” oraz Rafała Ulatowskiego o polityce energetycznej Niemiec i Polski w XXI wieku pt. „Energy security policies of Germany and Poland in the 21st century – a comparative analysis”.

Całość uzupełniają syntetyczny wstęp i zakończenie pióra Kariny P. Marczuk, spis tabel, bibliografia, aneks i indeks nazwisk.

W recenzowanej pracy jest wiele ciekawych, oryginalnych, ale też kontrowersyjnych, dyskusyjnych tez i hipotez, które pobudzają do refleksji. Zarazem autorzy próbują odpowiedzieć na wiele pytań badawczych i pokazać wspomniane, przełomowe znaczenie układu z 17 czerwca 1991 roku dla kształtowania się i rozwoju stosunków polsko-niemieckich w latach 1991–2016. Zgadza się z tezą Profesor Kariny P. Marczuk postawioną już we wstępie niniejszej pracy, a także przez innych współautorów, że w procesie polsko-niemieckiego pojednania i normalizacji wzajemnych stosunków milowymi krokami były dwa historyczne wydarzenia, a mianowicie Orędzie Polskich Biskupów do ich niemieckich braci z 21 września 1965 roku, w którym znalazły się pamiętne słowa „przebaczamy i prosimy o przebaczenie” oraz układ między Polską a RFN o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków z 7 grudnia 1970 roku. Bez nich nie byłoby traktatów z 14 listopada 1990 roku i 17 czerwca 1991 roku.

Recenzowana publikacja spełnia wymogi stawiane tego typu opracowaniom naukowym, które pozycjonują się na pograniczu monografii i podręcznika akademickiego i są niezbędne dla upowszechniania wiedzy, zwłaszcza wśród studentów czy doktorantów. Autorzy postawili sobie tutaj ambitny cel, który udało im się zrealizować w całości. Książka zasługuje na pozytywną ocenę, stanowi istotny wkład polskich i niemieckich politologów oraz niemcoznawców do pogłębiania procesu współpracy naukowej między Polską i RFN.